

3. Гриневич Л. В. Динаміка національного складу частин і з'єднань Української військової округи у міжвоєнний період. *Проблеми історії України: факти, судження, пошуки*: міжвід. зб. наук. пр. 2006. Вип. 15. С. 350–364.
4. Пригунов Г. О. Козацтво України – слава України. *Відомості*. 2006. 11 жовтня. С. 6.
5. Рева І. О. Місія третього покоління. Київ: Темпора, 2018. 564 с.
6. Рева І. О., Репан О. А. Козацька тематика в символіці нарукавних знаків бійців ЗСУ та піснях про російсько-українську війну 2014–2021 рр. *Історія Степової України: стратегії дослідження та репрезентації*: збірник матеріалів науково-практичної конференції (м. Запоріжжя, 15–16 жовтня 2021 р.). Запоріжжя, 2021. С. 173–209.
7. Состоялось открытие первого на Украине казачьего кадетского корпуса. *Официальный сайт Московского Патриархата*. 2007. 6 сентября. URL: <http://www.patriarchia.ru/db/text/291086.html> (дата звернення: 01.01.2020 р.).
8. Чабан М. П. Діячі Січеславської «Просвіти» (1905–1921): бібліографічний словник, 760 імен. Дніпропетровськ, 2002. 536 с.

КОЗАЦЬКИЙ ТА ІМПЕРСЬКО-РАДЯНСЬКИЙ НАРАТИВИ В ІСТОРИЧНІЙ ПОЛІТИЦІ СУЧАСНОГО ДНІПРА

Репан Олег

За специфікою уявлень про історичне коріння міста сучасних мешканців Дніпра можна поділити на прихильників «виникнення» (місто постало зсередини – шляхом еволюційного розвитку) та «заснування» (ініціатива створення міста прийшла ззовні – завдяки зусиллям російської імператриці Катерини II, яка колонізувала «дикі землі»). У статті розповідається, як обидва наративи розвивалися на місцевому ґрунті після проголошення незалежності України в 1991 р.

Ключові слова: суб'єктність, «руській мір», урбогенезис Дніпра.

До недавнього часу Дніпро традиційно відносили до сфери домінування сил, які орієнтувалися на радянську ностальгію, водночас політика пам'яті в місті та регіоні в період незалежності України майже не вивчалася. Серед винятків варто згадати монографію «Політика і пам'ять. Дніпро–Запоріжжя–Одеса–Харків. Від 1990-х до сьогодні», де визначаються основні акценти, які розставляли органи влади та громадські діячі в презентаціях історичних подій.

В образі минулого Дніпра присутні два великі етапи – козацький та радянсько-імперський. Якщо говорити про усну традицію, то козацьке минуле досі транслюється у двох типах переказів – родинних (про предків-козаків) та топонімічних (походження назв, пов'язане з подіями чи постатями козацької доби),

у живій мові городян побутують козацькі назви районів міста – Кодаки, Мандриківка, Діївка, Кам'янка, Лоц-Кам'янка тощо. Імперська доба представлена на рівні згадок про родичів, які жили у цей час, переказах про поміщиків тощо. Радянський етап, хронологічно ближчий, в уявленнях мешканців постає більш деталізованим, неоднорідним.

Підходи до трактування історичної пам'яті мешканців Дніпра можна умовно розділити на українські (як консервативні, так і ліберальні) та імперсько-радянські. Серед прихильників українського підходу багато представників громадських організацій, зокрема, «козацьких». Наприклад, ГО «Кодацька паланка Війська Запорозького низового» брала участь у силовому захисті дитячого майданчика від незаконної забудови, під час Євромайдану її члени увійшли до 4 сотні самооборони [3], навесні 2014 р. захищали будівлі державної влади від захоплення «тітушками», зараз воюють на фронті.

Козацьку версію походження Дніпра обстоюють більшість місцевих істориків та краєзнавців, які неодноразово зверталися до міської влади з пропозицією змінити літочислення міста [2]. Зусиллями ГО «Інститут україніки» та «Інститут суспільних досліджень» проводилися пресконференції, круглі столи, видано наукову монографію «Палімпсест: поселення XVI–XVIII ст. в історії Дніпропетровська», встановлено пам'ятний знак на історичній території козацького міста Новий Кодак [4]. Під час декомунізації козацьку складову увічнено в нових назвах вулиць, а один із районів (Новокодацький) названо на честь міста козацької доби.

Натомість серед політичного істеблішменту міста тривалий час переважала імперсько-радянська версія літочислення. Як ілюстрацію можна згадати створену дніпропетровським політиком і бізнесменом Г. Балашовим торговельну мережу «Москва», магазини якої розташовувались у підземних переходах та називались іменами діячів імперського періоду – «Катерининський», «Потьомкінський», «Орловський». З наукового погляду обґрунтування цієї концепції міститься у книзі «Історія міста Дніпропетровська», що була замовлена міськрадою. Хоча дійсна наразі дата (1776 р.) стала актуальною в 1970-х рр. і була присвячена 70-річчю Л. Брежнєва, вона закріплювалася зусиллями місцевої влади під час щорічних святкувань Дня міста та відзначення ювілеїв.

У 2005–2006 рр. суспільну дискусію спричинило встановлення (за зразком м. Краснодар на Кубані) в кількох містах України пам'ятників Катерині II. У Дніпропетровську, побоюючись, що проукраїнськи налаштована громадськість чинитиме опір пам'ятнику руйнівниці козацтва, місцева влада наполягла на рішенні встановити на будівлі Єпархіального центру УПЦ МП... статую Св. Катерини. З химерною ініціативою виступив щойно призначений В. Ющенком голова ДОДА Ю. Єхануров [5].

У цей час популяризаторами імперської ідеї стають «козацькі» організації проросійського спрямування, як-от ГО «Катеринославський козацький округ».

В ідеології ГО апелювала до історії маргінальної структури (Катеринославського козацького війська), намагаючись легітимізувати поєднання козацької романтики та відданості імперії. В діяльності «катеринославці» спиралися на підтримку місцевої влади та Української православної церкви (МП), влаштовували хресні ходи, організовували візити козаків з Росії, заявляли, що козаки є не українцями, а окремою нацією [1]. За В. Януковича місцева влада, зокрема і голова облради О. Удод, почала долучатися до традиційних для краю заходів із вшанування отамана І. Сірка в с. Капулівка, на ґрунті чого між українськими та проросійськими козацькими організаціями виникали сутички.

Сприяти зміцненню радянсько-імперського наративу в краї мав візит у 2012 р. до Дніпропетровська (та інших міст півдня України) К. Затуліна та команди істориків з метою відзначення 225-річчя «Великої подорожі» імператриці Катерини II, яка нібито цивілізувала «дикий край» [6].

Підбиваючи підсумки, зауважимо, що активними творцями політики історичної пам'яті Дніпра є не лише влада, але й громада міста. Змагаючись за право першості в репрезентації минулого, прихильники радянсько-імперського та козацького наративів прагнуть не лише вигідного історичного підґрунтя для досягнення певних культурних та геополітичних цілей, але й пропагують дві різні світоглядні моделі: патерналістську, яка трактує владу як сакральне активне начало й джерело всіх культурних та матеріальних благ, натомість громадянину відводиться роль споживача і спостерігача; та модель громадянина-суб'єкта («вільного козака»), який відчуває себе господарем власної долі, а на владу дивиться як на інституцію, що має допомагати йому творити життя.

Джерела та література

1. В Днепропетровской епархии прошли торжества, посвященные победе над Наполеоном. 2007. 21 июля. URL: <http://www.patriarchia.ru/db/text/272220.html>
2. Відкритий лист щодо заснування м. Дніпропетровська. *Сайт Майдан*. 2008. 4 лютого. URL: <http://maidan.org.ua/arch/petit/1207140563.html>
3. Гарагуц О. Козаки 4 сотні майдану передали реліквії та особисті речі до музею ім .Д. Яворницького. *Лица*. 2014. 13 березня. URL: <https://litsa.com.ua/14718/>
4. Голуб І. Пам'ятний знак і Новий Кодак. Портал «Дніпро культура». 2018. 29 жовтня. URL: https://dnipro.lib.dp.ua/Pamyatnik_kozactvo_Novi_Kodaki
5. Рацибарська Ю. Імператриця чи великомучениця? У Дніпропетровську – неоднозначна реакція на встановлення пам'ятника Катерині. *Радіо Свобода*. 2006. 12 вересня. URL: <https://radiosvoboda.org/a/951209.html>
6. Рижков В. Нав'язлива увага «руського мира». *День*. 2012. 25 липня. URL: <http://www.day.kiev.ua/uk/article/cuspilstvo/navyazлива-uvaga-russkogo-mira>